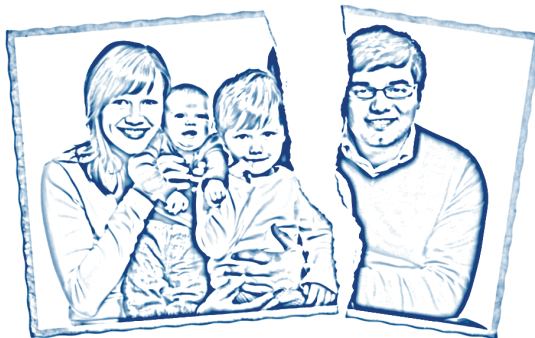


INTRODUCTIE

Twee casus



Op de verscheurde foto staan de 35-jarige Lisa en haar twaalf jaar oudere ex-man David. Lisa en David zijn na een huwelijk van tien jaar van elkaar gescheiden. Het voormalige echtpaar leidde een zeer welvarend leven door het hoge inkomen van David, die ondernemer is in de ICT-branche. Tijdens het huwelijk heeft Lisa niet gewerkt. Op het moment dat Lisa en David in het huwelijk traden, besloot zij geheel uit eigen beweging om haar baan als verpleegkundige op te zeggen. Gedurende het huwelijk had het echtpaar een voltijdse hulp in de huishouding in dienst. Hun huwelijk is kinderloos gebleven.



Op de tweede verscheurde foto staat het gezin van de 35-jarige Jane in gelukkiger tijden. Na tien jaar huwelijk zijn Jane en haar voormalige man Albert van elkaar gescheiden. Jane en Albert hebben twee zonen die op het moment van de scheiding zes en twee jaar oud waren. Toen het jongste zoontje werd geboren, besloten Jane en Albert gezamenlijk dat Jane haar studie Geneeskunde zou opgeven om voor de kinderen en het huishouden te zorgen.

Het jongste zoontje is namelijk gehandicapt en heeft voltijdse zorg nodig. Albert heeft zijn studie Rechtsgeleerdheid voltooid en heeft inmiddels, als partner bij een advocatenkantoor, een goed inkomen. Na de scheiding blijven de kinderen bij Jane wonen.

Aanleiding

Zowel Lisa als Jane verzoekt de rechter om partneralimentatie vast te stellen ten laste van haar ex-man. De principiële vraag is of de rechtvaardiging, ofwel de grondslag, van de onderhoudsplicht in beide gevallen dezelfde is. Hoewel de situaties waarin Lisa en Jane verkeren hemelsbreed van elkaar verschillen, worden deze in de wet in principe gelijk behandeld. De rechtvaardiging om geen structureel onderscheid te maken tussen dergelijke gevallen, werd voor het eerst in twijfel getrokken tijdens de plenaire vergadering van de *Commission on European Family Law* (afgekort tot CEFL) in 2004 waarbij de *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses* werden besproken. Twee leden van de CEFL viel het op dat het voor ongelijke gevallen als die van Lisa en Jane, nagenoeg onmogelijk was om binnen dezelfde set van regels een billijk resultaat te bereiken voor de hoogte en duur van de onderhoudsplicht en voor de beëindiging van partneralimentatie wegens een nieuwe duurzame relatie van de alimentatiegerechtigde.¹ Daarom stelden de twee leden voor om twee sets van regels te ontwerpen die zouden zijn gebaseerd op verschillende grondslagen van partneralimentatie, namelijk de voortdurende solidariteit en de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Gebleken was namelijk dat de veelheid van grondslagen van partneralimentatie die worden genoemd in de juridische literatuur van de 22 door de CEFL bestudeerde Europese landen, kunnen worden gereduceerd tot deze twee basisgrondslagen.²

De twee grondslagen zou ik als volgt willen omschrijven. De grondslag voortdurende solidariteit houdt in dat een draagkrachtige ex-echtgenoot nog financieel verantwoordelijk is voor zijn voormalige partner omdat tussen partijen een huwelijk of een geregistreerd partnerschap heeft bestaan waardoor zij exclusief voor elkaar hadden gekozen en de wens hadden geuit om zonder meer een levenslange relatie aan te gaan en voor elkaar te zorgen. Hierdoor mocht de economisch afhankelijke ex-echtgenoot er op vertrouwen dat hij of zij na de scheiding niet onmiddellijk aan zijn of haar (financiële) lot wordt overgelaten.

Zoals bij de grondslag voortdurende solidariteit, gaat het er bij de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit eveneens om dat tussen het gewezen echtpaar een huwelijk of een geregistreerd partnerschap heeft bestaan. Daarnaast is een draagkrachtige gescheiden echtgenoot nog financieel verantwoordelijk voor zijn behoeftige voormalige partner indien deze laatste offers voor het huwelijk heeft gebracht waardoor hij of zij

¹ Mondelinge mededeling van M.V. Antokolskaia – lid van de CEFL Expert Groep.
Zie over de CEFL meer: hoofdstuk 6, paragraaf 6.2.1.

² Zie hoofdstuk 6, paragraaf 6.2.2.

economisch afhankelijk is geraakt. Meestal is hiervan sprake als gedurende het huwelijk tussen de echtelieden een onevenredige verdeling heeft bestaan van kostwinnerschap en onbetaalde zorgarbeid in het belang van het gezin.

De casus van Lisa is een geval waarin de eventueel door de rechter toegekende onderhoudsbijdrage zuiver is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit. Daarentegen is de casus van Jane een duidelijke situatie waarin de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Deze twee casus zullen daarom door dit proefschrift heen dienen als illustratie van de twee grondslagen. Zoals ook in dit promotieonderzoek zal blijken, komen zulke zuivere gevallen in de praktijk bijna nooit voor, maar omwille van de duidelijkheid is in deze studie voor de casus van Lisa en Jane gekozen.

De CEFL heeft er uiteindelijk voor gekozen om het onderscheid tussen de twee grondslagen niet uit te werken in de *Principles* betreffende partneralimentatie omdat destijds hieraan in geen enkel Europees alimentatiestelsel consequenties waren verbonden.³ Toch werd de gelijke behandeling van de zuivere solidariteitsgevallen en de situaties waarin de verdien capaciteit van de alimentatiegerechtigde is verminderd door het huwelijk, in veel landen als problematisch ervaren. Ook in Nederland is vanaf de invoering van het huidige alimentatierecht in 1971 een politiek-maatschappelijk debat gaande over de rechtvaardiging van de onderhoudsplicht tussen gescheiden echtgenoten.⁴ In de recente discussie is het voornaamste bezwaar dat de alimentatiegerechtigde zich gedurende de onderhoudsperiode niet hoeft in te spannen om in eigen levensonderhoud te voorzien en dat daarmee samenhangend, de duur te lang is en het bedrag te hoog.⁵

Mede om aan de heersende onvrede tegemoet te komen, hebben meerdere politieke partijen – de PVV en de VVD, PvdA en D66 gezamenlijk – in 2012 hun plannen officieel bekendgemaakt om het partneralimentatierecht te wijzigen.⁶ In het wetsvoorstel van de PVV is voorgesteld om de maximumduur van partneralimentatie te verkorten naar vijf jaar en de VVD, PvdA en D66 betogen in een initiatiefnota dat ‘partneralimentatie eerlijker, simpeler en korter’ moet worden.⁷

Ofschoon bij aanvang van dit promotieonderzoek de studie naar de grondslagen van partneralimentatie vooral een theoretische exercitie was, is het thans een onderwerp van politiek debat geworden. Mede dankzij mijn deelname aan de parlementaire Werkgroep Partneralimentatie van de VVD, PvdA en D66, is de grondslagendiscussie op de agenda geplaatst. In de initiatiefnota van deze partijen is uiteindelijk opgenomen dat de ‘nieuwe’ (en enige) grondslag van partneralimentatie de ‘compensatie voor het gedurende het huwelijk ontstane

³ Zie hoofdstuk 6, paragraaf 6.2.2.

⁴ Zie hoofdstuk 2.

⁵ Zie hierover uitgebreid hoofdstuk 1, paragrafen 1.3 en 1.4.

⁶ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 311, nr. 1-3 (voorstel van PVV) en *Kamerstukken II* 2011/12, 33 312, nr. 1-2 (initiatiefnota VVD, PvdA en D66). Zie hierover meer hoofdstuk 1.

⁷ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 312, nr. 2, p. 1.

verlies aan verdien capaciteit' is.⁸ Het onderscheid tussen de twee grondslagen kan in de toekomst van wezenlijk belang worden als de plannen van de VVD, PvdA en D66 daadwerkelijk tot wet zouden worden verheven. Het gevolg hiervan is namelijk dat geen partneralimentatie meer kan worden vastgesteld als slechts sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit.⁹ Bij de beantwoording van de vraag óf partneralimentatie kan worden toegekend aan een ex-echtgenoot, zal dus altijd een onderscheid moeten worden gemaakt tussen beide grondslagen om te bepalen of de verdien capaciteit door het huwelijk is verminderd.

Hypothesen, onderzoeksvraag en deelvragen

Uit de discussie van de CEFL en het Nederlands politiek-maatschappelijk debat over het partneralimentatierecht kunnen drie hypothesen worden gedestilleerd. Deze zijn:

1. De wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten kent twee grondslagen, te weten de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.
2. Het huidige Nederlandse alimentatierecht maakt geen duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen, waardoor knelpunten ontstaan.
3. In Nederland is de sociale acceptatie van (het) partneralimentatie(recht) laag, maar deze kan toenemen als in het recht een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen beide grondslagen.

In dit promotieonderzoek worden deze hypothesen getoetst, zodat uiteindelijk de volgende centrale onderzoeksvraag kan worden beantwoord:

In hoeverre en op welke wijze kan het partneralimentatierecht worden verbeterd door een duidelijk onderscheid te maken tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit?

De toetsing van de zojuist geformuleerde hypothesen en de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag van deze studie worden gedaan aan de hand van de volgende deelvragen op nationaal juridisch, theoretisch, empirisch en rechtsvergelijkend gebied:

Nederlands recht

1. Welke grondslagen zijn te vinden in het partneralimentatierecht? Zijn deze terug te brengen tot de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit?

⁸ Ibid.

⁹ Zie hoofdstuk 1, paragraaf 1.2.

Gesteld dat de twee grondslagen in het recht voorkomen:

2. In hoeverre en op welke wijze wordt onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen in wetgeving, parlementaire geschiedenis, jurisprudentie en literatuur?
3. Voor zover geen onderscheid wordt gemaakt: welke zijn de knelpunten in het recht?
4. Kunnen deze knelpunten worden verholpen door het maken van een duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen en is het maken van een dergelijk onderscheid praktisch uitvoerbaar?

Theoretisch

5. Hoe kan een geringe sociale acceptatie van het partneralimentatierecht worden verklaard en hoe zou deze acceptatie kunnen toenemen? Welke rol kunnen grondslagen hierin spelen?

Empirisch

6. Welke grondslagen zijn terug te vinden in de opvattingen van de Nederlandse bevolking? Behoren daartoe ook de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit?

Gesteld dat de twee grondslagen in de opvattingen van de Nederlandse bevolking terug te vinden zijn:

7. In hoeverre maakt de Nederlandse bevolking onderscheid tussen beide grondslagen bij verschillende onderdelen van het partneralimentatierecht?
8. Heeft de Nederlandse bevolking een voorkeur voor een van de twee grondslagen?

Rechtsvergelijkend

9. Welke grondslagen van de wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten komen voor in de (inleiding tot de) CEFL Principles betreffende partneralimentatie, het Belgische en het Duitse recht? Behoren hiertoe ook de grondslagen voortdurende solidariteit en huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit? Zo ja, wordt in de stelsels onderscheid gemaakt tussen deze grondslagen?
10. Wat kan Nederland van de onderzochte stelsels leren over de gevolgen van het al dan niet maken van het onderscheid tussen de twee grondslagen voor de oplossing van de in Nederland geconstateerde knelpunten?

Afbakening van het onderzoek

De studie uit dit proefschrift betreft uitsluitend de wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-partners. Andere wettelijke onderhoudsplichtigen, zoals deze tussen de niet-zorgende ouder en zijn of haar kinderen, worden in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Bovendien kan na ontbinding van het huwelijk door echtscheiding én na ontbinding van een geregistreerd partnerschap een onderhoudsplicht ontstaan. In beide gevallen gelden dezelfde regels. Voor het

gemak ga ik in dit proefschrift uit van de onderhoudsplicht na echtscheiding, maar alles wat hierover wordt gezegd, geldt ook voor de onderhoudsplicht na beëindiging van een geregistreerd partnerschap.

In dit onderzoek staat het Nederlandse recht centraal. Het rechtsvergelijkende onderzoek heeft een complementair karakter en heeft als doel naar oplossingen te zoeken voor in Nederland geconstateerde knelpunten. Gezien dit doel wordt in de geselecteerde stelsels gericht gekeken of ook daar met in Nederland vergelijkbare problemen voorkomen, en zo ja, welke oplossingen daarvoor zijn gevonden. Derhalve is het rechtsvergelijkende onderzoek beperkter in omvang en diepgang dan het onderzoek naar het Nederlandse stelsel van partneralimentatie.

Voorts beperkt dit onderzoek zich tot onderhoudsbijdragen die door de rechter worden vastgesteld. Partijen hebben altijd de mogelijkheid om met elkaar een alimentatieovereenkomst te sluiten, waarbij zij de vrijheid hebben om afspraken te maken die afwijken van de wettelijke maatstaven (zie artikel 1:158 BW). Bij een alimentatieovereenkomst wordt door de partijen derhalve indirect zelf bepaald op welke grondslag de afgesproken onderhoudsplicht is gebaseerd. De resultaten van dit onderzoek kunnen wel als leidraad gebruikt worden bij het sluiten van een overeenkomst.

In het onderzoek wordt bovendien de term ‘grondslag’ uitsluitend gereserveerd voor de rechtvaardiging van de wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten. Met andere woorden, het gaat om de vraag: waarom moet een gescheiden echtgenoot partneralimentatie betalen? Het definiëren van een grondslag van de wettelijke regeling van partneralimentatie is dus meer dan louter een juridische vraag, het gaat uiteindelijk ook om een politieke, sociale en ethische stellingname. In de wetsgeschiedenis en literatuur wil het nog wel voorkomen dat het begrip ‘rechtsgrond’ als synoniem wordt gebruikt voor grondslag. De rechtsgrond heeft echter een andere betekenis en is een rechtsnorm waarop de beslissing van de rechter – naast de feiten – steunt.¹⁰ De rechtsgrond van partneralimentatie is voornamelijk artikel 1:157 BW.

Tot slot wordt er in het onderzoek voor de eenvoud van uitgegaan dat de alimentatiegerechtigde een vrouw is en de onderhoudsplichtige een man. Uiteraard kan van het tegenovergestelde sprake zijn, maar in de praktijk komt dit vooralsnog zelden voor: in de jaren 1994 tot 2010 werd steeds bij rond één op de vijf scheidingen partneralimentatie toegekend aan de vrouw, terwijl in diezelfde periode slechts incidenteel partneralimentatie werd vastgesteld ten behoeve van de man.¹¹

Opbouw van dit boek

Deze dissertatie is onderverdeeld in vier delen. In deel I wordt de *status quo* weergegeven van het Nederlandse partneralimentatierecht en worden de zojuist opgesomde deelvragen 1 tot en met 4 beantwoord. Daarbij zal echter een deel van vraag 4 – of de knelpunten van het Nederlandse recht kunnen worden

¹⁰ Crommelin 2007, p. 17.

¹¹ CBS StatLine, tabel Echtscheidingsprocedures.

verholpen door het maken van een duidelijk onderscheid – pas in hoofdstuk 10 aan de orde komen. Allereerst worden de geldende relevante alimentatieregels geïntroduceerd, wordt bestudeerd of deze regels een onderscheid maken tussen de twee grondslagen en worden mogelijke knelpunten in kaart gebracht (hoofdstuk 1). Daarna wordt vanuit een historisch perspectief de verschillende opvattingen in kaart gebracht over de rechtvaardiging van partneralimentatie die naar voren zijn gebracht in de wetsgeschiedenis, rechtspraak en juridische literatuur (hoofdstuk 2). Nagegaan wordt hoe de voornaamste grondslagen in deze bronnen zijn uitgekristalliseerd en of hierin nog andere grondslagen worden aangedragen dan de twee die in dit boek centraal staan. Hierna wordt besproken welke onderdelen van het alimentatierecht aanknopingspunten vormen om te bepalen van welke grondslag in een concrete zaak sprake is (hoofdstuk 3).

Deel II bevat het theoretische en empirische gedeelte van dit proefschrift. In dit deel worden deelvragen 5 tot en met 8 beantwoord. Eerst wordt aan de hand van verschillende klassieke antropologische, sociologische en rechtsfilosofische theorieën getracht te verklaren waarom het maken van een duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen van invloed kan zijn op de sociale acceptatie van het partneralimentatierecht (hoofdstuk 4). Vervolgens komt een empirische studie naar de opvattingen van de Nederlandse bevolking over de rechtvaardiging van partneralimentatie aan de orde (hoofdstuk 5). Met dit onderzoek kan namelijk worden achterhaald of het aannemelijk is dat een stelsel waarin een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen, op meer maatschappelijke steun kan rekenen.

Deel III bestaat uit een rechtsvergelijkend onderzoek. In dit deel wordt antwoord gegeven op deelvragen 9 en 10 en inspiratie opgedaan voor het voorstel tot wijzigingen van het Nederlandse alimentatiestelsel. In deel III worden allereerst de relevante *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses* van de CEFL besproken (hoofdstuk 6). Vervolgens wordt geanalyseerd welke grondslagen van partneralimentatie doorwerken in het Belgische en Duitse recht (hoofdstukken 7 en 8). Aan de hand van de beschrijving van de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie en het Belgische en Duitse recht, wordt een vergelijking gemaakt met het Nederlandse alimentatierecht (hoofdstuk 9). Met behulp van deze rechtsvergelijking worden meerdere lessen getrokken voor het Nederlandse alimentatiestelsel.

Slotdeel IV bevat de samenvatting en conclusies en kom ik met voorstellen tot verbetering van het Nederlandse partneralimentatierecht (hoofdstuk 10).